

Tormiline teekond noore peadirigendiga

VI ERSO ja Peeter Lilje 1980-1990: hooaeg 1984/85

Lilje: Plaanid on tihedad, normid suured, kurnab töötegemise hallus
Hooaja 1984/85 alguseks sai teha juba küllalt aukartustäratavat statistikat: kolmekümne kolme aastasel Peeter Liljel oli selja taga viis aastat iseseisvat tööd dirigendina, sümfooniakontserdid kodus ja kaugemal, regulaarsed kvadrokontserdid, lindistused-plaadistused, töö Estonia teatris, juhata tud 20 orkestrit 16 paigas - kokku juba üsna mahukas kogemuste pagas. Seda silmas pidades küsitles Sirje Kuusk hooaja hakul Liljed, kes kostus murelik: „Plaanid on tihedad, normid suured (kuu kohta 11 punkti, mis lahtimõtestatult tähendab ka 11 kontserti või 110 minutit fondivõtteid). Oleme küll nime poolest riiklik orkester, aga Eesti ainukesena sunnitud üheaegselt täitma neid kahte funktsiooni.“¹ Samas tunnistas ta, et poleks ERSOta kaugeltki see dirigent, kes ta on praegu: „Ühest küljest on need olnud väsitavad ja pingelised aastad, aga andnud juba küllalt soliidse repertuaari, kogemuse orkestriga töötamiseks.“ Endiselt püsisid Lilje unistuste seas normaalsed tööolud orkestrile, sobivad ruumid või, veel parem, oma maja kui orkestri taseme edasise tõstmise vältimatu eeltingimus, regulaarsed orkestrikohdade konkursid, kas või kolme aasta tagant, repertuaari laiendamine, võimalus orkestril oma taset näidata ja võrrelda end teistega ka väljaspool Eestit (viimati oli see juhtunud kaksteist aastat tagasi Bulgaarias), see, et kiiremini laheneks pillide küsimus... Aga meeli hoidis eevil „ikka hea muusika, mida on võimalik esitada“. Tema hingele toona lähemate autorite ringist (Brahms, Beethoven, Bruckner, Sostakovitš, Mahler, Sibelius) oli Liljel võimalus sel hooajal välja tuua näiteks Sostakovitši 5. ja 10. sümfoonia, Brahmsi Klaverikontsert nr 1 (Kalle Randaluga), Bruckneri 7. sümfoonia, Mahleri 1. sümfoonia, Bachi Missa /i-moll Läti NSV Riikliku Akadeemilise Segakooriga, Tobiase kantaat „Johannes Damaskusest“, Rahmaninovi „Sümfoonilised tantsud“ jmt teosed.² Hooajal 1984/85 ootas ERSOt viiskümmend kontserti. Peeter Lilje püstitas omamoodi rekordi, juhata des neist ise kahtekümmend. Roman Matsov oli ERSO ees neljal ja külalidirigendid kahekümne neljal kontserdil; juhtisid Vello Pähn kuue, Juozas Domarkas kolme ning Andrei Tšistjakov ja Jüri Alperten kahe kontserdiga. ERSO debüüt ootas Toomas Kaptent. Ka filharmoonia direktor Oleg Sapožnin hindas orkestri eelseisvat hooaega tihedaks: endiselt olid töös abonemendid nr 1 „Maailma muusikaliteratuuri šedöövleid“ ja nr 2 „Instrumentaalkontsertide kullafondist“, igal neist kanti ette ka üks eesti helilooja uudisteos. Uuena oli kavas abonement nr 4 „Eesti NSV noored dirigendid“, kus ERSOt juhatasid Paul Mägi, Vello Pähn, Jüri Alperten, Toomas Kaptent, solistideks Lauri Väinmaa, Jaak Sepp, Mari Tampere ja Anu Järvela.³ 3. septembril esimesele proovile kogunenud orkestri esimeseks tööks oli Villem Kapi 2. sümfoonia fondisalvestus. Ent juba enne kodust avakontserti kuuldi ERSOt kolmel õhtul (26.-28. IX) Leningradis, partneriks ETV ja ERi segakoor, kavas Rossini „Stabat mater“ ja Mendelssohni sümfoonia-kantaadi „Ülistuslaul“ esmaesitus Leningradis.

Teater.Muusika.K...

01.05.2020 00:00

Tiina Mattisen

77,78,79,80,81,82,83;

Eesti Draamateater

Estonia teater

Arvo Volmer

Uudislik oli viimase õhtu kontsert sarjast „Kontsert - esiettekanne”, kus kõlas nüüdislooming: Ester Mäe „Bukoolika”, Arkadi Agababovi 3. sümfoonia (orelil Aime Tampere), Jaan Räätsa Klaverikontsert nr 2 Kalle Randaluja Leonid Viškarjovi Viulikontsert Lev Findeli soleerimisel ning Sumera 2. sümfoonia.

Orkestri direktori Rene Hammeri sõnul nihkusid ERSO traditsiooniliselt kevadised Leningradi kontserdid sügisesse maikuise turnee tõttu kuldse ringi linnades. Kontsertide ilme määrasid seekord vokaal-sümfoonilised suurvormid, aga ka nüüdisloomingu suunas avardunud repertuaar: „Orkestri mängutaseme stabiilsemaks muutumisega võime julgemalt repertuaari valida. Kõiki kontserte dirigeeris ERSO peadirigent Peeter Lilje, kes Leningradi publikule on juba omaseks saanud ja kelle talendi austajate ring järjest laieneb.”⁴ Orkestri suurt edu tunnistas ka Virve Normet. Kolmest kontserdist - kõik erinevat nägu ja igas oma põnevusmoment - hindas ta menukaimaks teist kontserti, mille Lilje avas ühe oma lemmikavamängu, Schuberti „Rosamundega”, seejärel oli kavas Mozarti Klaverikontsert c-moll KV 491 Kalle Randaluga ning lõpetuseks Rossini „Stabat mater”. Uudisloomingu ettekandeil imetles Normet „orkestri vaibumatut tööindu ja eriti dirigendi ennastsalgavat töökust” - nelja päevaga valmistati ette kaks võõrast teost. Esinemine läks korda ja eriti tänulikud olid Leningradi heliloojad. Teist hooaega järjest lõpetas ERSO oma Leningradi kontserdid Sumera sümfooniaga - eelmisel aastal oli kavas 1., nüüd 2. sümfoonia. „Selle kontserdi vitamiin oli tõesti Sumera sümfoonia, mis võeti ovatsiooniga vastu.”⁵ Sumera ja Lilje koostöö oligi tuumakas ja mõlemale kunstnikule tähtis. Kuigi Sumera mitmed olulisemad orkestriteosed on valminud pärast Lilje lahkumist, on tema repertuaaris olnud ühtekokku neliteist Sumera helitööd. Ent veel tähtsam oli aga nende loominguiline sõprus, mida Sumeragi on soojalt meenutanud: „Heliloojana oli mul väga huvitav ja inspireeriv kuulata, kuidas muusika tegemisest räägivad interpreedid, kuidas idealistlik ja praktiline maailm kokku saavad: praktiline puht esituslikus mõttes ja idealistlik ses mõttes, et noodid paberil on ju ainult noodid, mis iseenesest, interpreedita, elama ei hakka. Ja see kontakt Peetri kaudu elava muusikaga on mulle igal juhul tõestanud, et nii elegantne ja nii kerge, kui mõni ettekanne ka tundub, on selle taga väga suur mõttetöö. Kuid nähes pärast pingutavat kontserti dirigenti ja tema läbihigistatud pintsakut lähedalt, mõistad, et tegemist on ka väga raske füüsilise tööga.”⁶ Kodus tagasi, avas ERSO hooaja Roman Matsoviga, kes juhatas 4. oktoobril Tartus Sostakovitši „Pidulikku avamängu”, Tšaikovski Viulikontserti Jaak Sepaga ja Beethoveni 3. sümfooniast. Seejärel jäi dirigendipult taas külalistele - 20. oktoobril oli „ERSO stuudiotunni” dirigendipuldil orkestrile juba tuttav Andrei Tšistjakov, ettekandel Raimo Kangro Flöödikontsert Jaan Õunaga ja Dvoräki 5. sümfoonia; 25. oktoobril Ravil Martõnov, kaasas Tšaikovski Viulikontsert Nana Jašviliga ja Sostakovitši 10. sümfoonia, ning 15.-16. novembril Tartus ja Tallinnas Bulgaaria dirigent Alipi Naidenov. Peadirigent oli ERSO ees taas 22. novembril, ettekandel Tšaikovski „Romeo ja Julia”, Rahmaninovi „Rapsodia Paganini teemale”, solistik 1969. aastal Tallinnas üleliidulise pianistide konkursi võitnud Arkadi Sevidov, ja Schuberti 9. sümfoonia C-duur. Neid kontserte arvustuses kõrvutades avastas Kristel Pappel omamoodi seaduspära, et

„mõjuvaimalt esitati õhtu viimane teos" (vastavalt: Šostakoviitši 10. sümfoonia, dirigent Ravil Martõnov, ja Tsvetanovi 3. sümfoonia, dirigent Alipi Naidenov). Orkester ja dirigent hoidsid ettenägelikult jõudu kokku - kas „orkestrandid vajasisid laval lahtimängimist või pöörati proovidel peatähelepanu just sümfooniale"? 22. novembril (dirigent Peeter Lilje) kujunes Pappeli sõnul põhiteoseks „mängutehniliselt nõudlik ja tõlgenduslikult keeruline" Schuberti sümfoonia C-duur (D 944). „Kuulaja meelest seisab põhiline probleem selles, kuidas ühendada Schuberti muusika kammerlik-lüüriline olemus ja C-duur sümfoonia püüdlemine suurejoonelisuse poole. Lilje tõlgendus suutis veenda sümfoonia terviklikkuses, samas jäi alles kõik schubertlik, selles suhtes õnnestusid eriti esimesed osad. Huvitav, kui tavaliselt leitakse selles sümfoonias ühispunkte Beethoveni loominguga, siis Lilje tõlgenduses ennustas II osa tõsidus pigem Brahmsi."7 Hilissügisel oli peadirigent kontsertidega Tšehhoslovakkias, samal ajal oli Tallinnas itaallane Sergio Lauricella, kes on ajalukku läinud pigem heliloojana, ent juhatas siin ERSO ees Busoni teost „Sarabande and Cortege", Beethoveni Klaverikontserti nr 4, solistiks dirigendi kaasmaalane Mario Delli Ponti, ja Brahmsi 1. sümfooniast.

ERSOga töötasid samal ajal veel Eri Klas ja Vello Pähn. Kuigi Pähn oli ERSOt juhatanud juba varemgi - 1982. Tartus ja 1983. aastal Ukraina turneel -, avas tema kontsert 6. detsembril siiski uue abonemendi „Eesti noored dirigendid". Anneli Unt leidis arvustajana mõlemal õhtul tunnustusväärset. Eri Klasi toonasest koostööst ERSOga pidas ta kaalukaimaks Sibeliuse Viulukontserti: „ERSO osa seekordses ettekandes võib kordaminekuks pidada, see oli tõeline solisti ja orkestri koosmäng, ilus muusikaline tervik. Julgen arvata, et Tretjakovi-Klasi oma oli üks paremaid Sibeliuse viulukontserte, mis meie kontserdisaalis kõlanud. Kontserdi teist teost, Gustav Holsti süiti „Planeedid" suurele sümfooniaorkestrile mängiti Tallinnas esmakordselt. Teos tundus natuke pikale veninud ja tühjavõitu, muusikalisi ideid ju oli, aga arendust peaaegu üldse mitte." Vello Pähna kontserdist ERSOga Tallinnas arvab Unt: „Pähn on hea tervikutajuga, muusikalist dramaturgiat tunnetav, töös orkestriga täpne ja põhjalik. Schumanni sümfooniast oli põnev kuulata - selles oli romantilist hoogu, tundelisust, ka rohkesti toredaid detaile. Kaunilt kõlasid Schumannile nii omased laululised teemad (eriti puhkpillide soolod). Oli näha, et noorel dirigendil on dünaamilised vahekorrad täpselt paika pandud (eredad vaskpillide ja keelpillide kontrastid IV osas), kõik detailid läbi mõeldud (kui ilusad lõpud osadel!). Ja orkester ei jäänud võlgu - mitte alati ei kuule ERSOlt nii head mängu ega näe mängijais sellist musitseerimisrõõmu."8 Kaks järgmistki kontserti jäid ühe arvustaja valgusvihku. „13. ja 20. detsembri ERSO sümfooniakontserdid olid veidi tavadud, kaks kontserti järjest ilma sümfooniata ja pealegi koosnesid mõlemad kavad suhteliselt harva mängitavatest teostest," kirjutab Mare Põldmäe. Esimesel juhatas Lilje Rahmaninovi Klaverikontserti nr 4 Peep Lassmanniga ja Tobiase kantaati „Johannes Damaskusest" (solistid Kaie Konrad, Marika Eensalu, Ivo Kuusk, Voldemar Kuslap, Teo Maiste ning ETV ja ERI segakoor), kuid „õhtu ei tõusnud kahjuks tavalisest reakontserdist oluliselt kõrgemale, kuigi ajuti õnnestus kuulaja jaoks päris pingeline atmosfäär luua. Tore, et lisapalana, mis sümfooniakontserdil iseenesest

küllalt haruldane nähtus, kõlas suurejooneliselt ja jõuliselt „Sanctus” Tobiase oratooriumist „Joonase lähetamine,” võtab Mare Põldmäe kokku.⁹ Kuigi Tobiase 100. sünniaastapäeva puhul oli „Sanctus” kõlanud varem 25. mail 1973 Neeme Järvi käe all ja kordamiselegi tulnud, valmistati see nüüd ette üksnes lisapalana esitamiseks. Ettekande toonase initsiaatori Vardo Rumesseni kirjapandust selgub, miks täitus soov tähistada 75 aasta möödumist oratooriumi esiettekandest Leipzigin poolsalaja: „Tollal ei olnud võimalik sellise suurteose ettekandest isegi mitte unistada, aga et ERSO kontserdi kavas oli Tobiase kantaat „Johannes Damaskusest”, siis oli dirigent Peeter Lilje nõus selle kõrval esitama ka „Sanctust”. Selgus, et nii erakordne asi vajab kõrgemal pool ametlikku kinnitust. Algas lõputu läbirääkimiste jada, milles osalesid Filharmoonia kunstiline juht Boriss Parsadanjan, Heliloojate Liidu juhatuse esimees Jaan Rääts, EKP KK kultuuriosakonna juhataja Tiit Koldits ja kultuuriminister Johannes Lott. Keegi neist ei julgenud võtta vastutust „Sanctuse” esitamise eest, mis võinuks põhjustada poliitilise skandaali”.¹⁰ Ettekanne võis lõpuks toimuda tingimusel, et seda kavas ei nimetata ega afišeerita. Ent sellest hetkest algas pikk ja pingeline teekond läbi viie hooaja tervikesituseni, mis kõlas kevadel 1989 otsekui „sümboolne ettekuulutus Eesti peatsest vabanemisest võõrvõimust”.¹¹ Põldmäe hinnangul oli Ravil Martõnov, kavas Chaussoni poeem ja Sarasate „Fantaasia” Zorja Šihmurzajeva soleerimisel ning Raveli „Suursugused ja sentimentaalsed valsid” ja 2. süit „Daphnis ja Chloe”, leidnud meie orkestriga päris hea kontakti ja saavutanud tänu sellele „küllaltki väheste väliste vahenditega soovitud tulemuse”. Vähem paelusid Põldmäed Raveli valsid, „kuigi siingi oli toredaid leide järskude kontrastide väljatoomisel ja tämbrite vastandamisel”.¹² Vana-aasta sümfooniakontsert viis ERSO ja Peeter Lilje 27. detsembril tagasi Valka; järgnes sama kavaga (Mozarti Sümfoonia B-duur, KV 182, Klaverikontsert c-moll, KV 491 Kalle Randaluga ja Schuberti 5. sümfoonia) kontsert Võrus, Tartus ja Tallinnas. Valga kontsert on asjaosalistele hästi meelde jäänud, sest „kui Kalle mängis Mozarti kontserdi esimest osa, kustis saalis valgus. Orkester saatis teda pimeduses niikaua, kui kellelgi oma partii meeles oli, ja pärast seda lõppes lugu, nagu kana lend. Järgnes mõni sekund haudvaikust... Ja järsku kostis pilkases pimeduses Debussy „Süürinks”, mis mõjus sellel hetkel nii sürrealistlikult, et hing tahtis rinnust välja hüpata”, on meenutanud Mati Lukk, jätkates: „Jääb vaid üle vaimustuda Samuel Sauluse erkse ja tundliku kunstnikunatuuri oskusest reageerida viivitatult olukorras, kus enamikku saalisviibijaist ja mängijaist oli halvanud paanika.”¹³ Orkestri inspektori Rein Mälksoo mäletamist mööda oli üks kopamees õhtul veel kraavi kaevanud ja kaabli läbi löiganud, nii et pool linna oli jäänud pimedusse.¹⁴ Ka Tallinnas intsidentideta kulgenud kontsert oli elamuslik: „ERSO kava lõpunumbris, Schuberti sümfoonia nr 5B-duur tegi rõõmu orkestri soe, läbipaistev ja paindlik kõla. Põnev oli kuulata, mis muusikas toimus! I osa peateema justkui tahtnuks lendu tõusta delikaatselt, ent kindlalt kaheksandike foonilt, siin nagu teisteski osades nauditi detaile, peatamata seejuures muusika muretut kulgemist. (-) Ilusamat ja lootusrikkamat eeltakti uuele aastale võisid muusikaaustajad vaevalt soovida,” tunnustas Kristel Pappel.¹⁵ 1985. aastal tuli osal ERSOst lavale minna kohe esimesel

päeval, et Eesti Raadio „Näärimuusika“ õhtukontserdil Lilje dirigeerimisel ette kanda Kalle Randaluga Mozarti Klaverikontsert Es-duur (KV 271) ja Leili Tammeliga Berliози vokaal tsükkel „Suveööd“.

Järgminegi ülesastumine ootas ringhäälingus - 12. jaanuaril tulid ERSO stuudiotunnis ettekandele Eduard Oja „Mere laul“ ja Dvoräki Tšellokontsert /r-moll op. 104, solistiks Natalja Gutman.

Esile tõsta tuleb 17. jaanuari kontserdikava - Brahmsi Klaverikontsert nr 1 d-moll Kalle Randaluga ja Mahleri 1. sümfoonia. Kiitnud Randalu mängu isikupärast vaimsust ning tema klaverikõla imelist selgust ja sügavust, märgib Merike Vaitmaa samas kriitiliselt „ERSO mäng ei küündinud tema parimate Brahmsi-esitusteni (sümfoonias) ei nooditeksti ega väljenduse täpsuselt, mistõttu enamasti ei tekkinud õiget partnerlust solistiga.“ Ent kuulanud Mahlerit, tõdeb ta siiski: „Elav täissaali elektriseeriv esitus on ikka elus asi! (-) Peeter Lilje repertuaaris on see teine Mahleri sümfoonia pärast möödunud hooajal mängitud neljandat, mis, välja arvatud vokaaliga lõpuosa, kõlas niisama sündmuslikult kui nüüd esimene. Julgen väita, et Lilje Mahleri-tõlgendused on parimad, mida Estonia kontserdisaalis kuulda võidud, vähemalt sõjajärgsel ajal, väga tõenäoliselt aga üldse Eestimaal.“¹⁶

Hästi õnnestus ka ERSO koostöö Andrei Tšistjakoviga 31. jaanuaril, ettekandel Elleri sümfooniline pilt „Varjus ja päikesepaistel“, Paganini Viulikontsert nr 1 D-duur op. 6 Grigori Žisliniga ja Berliози „Fantastiline sümfoonia“. Ines Rannap jäi esitusega rahule: „Žislin hindab kontserdi tehnilist üleolekut demonstreerida võimaldavaid lehekülgi kõrgemalt kui sisukust ja plastilist käsitamist ootavat meloodiarikkusi Kummatigi meeldis dirigendi ja orkestri reageerimiskiirus, lahknevusi koosmängus oli nii variantset tempokäsitust arvestades minimaalselt. Pealegi kõlas orkestrisaade varasemate kurbade mälestustega võrreldes väga diskreetselt ja kaunilt.“¹⁷

Veebruaris juhatasid ERSO-t Paul Mägi (7. veebruaril noorte dirigentide sarjas) ja Roman Matsov (21.-22. veebruaril Tallinnas ja Jõhvis), ettekandel Bachi Kontsert klaviirile d-moll Tatjana Nikolajevaga ja Šostakovitši 7. sümfoonia. Paul Mägi juhatatud kontserti kuulanud Ines Rannap küsib retooriliselt, kas dirigent sai programmi ise koostada - tema oli oodanud midagi tuumakamat. Igatahes võinuks see Rannapi arvates „keerduda ühe väärt suurteose ümber. Ei kuulu ju sellesse rubriiki Saint-Saänsi viulikontsert ega Anti Marguste „Kaksiksümfoonia“, kogu oma särast ja populaarsusest hoolimata ka mitte Gershwini „Ameeriklane Pariisis“. (-) Paul Mägisse suhtutakse heatahtlikult, temalt loodetakse palju ja pole kahtlust, et ta seda usaldust õigustab - kui seekord mitte sajabrotsendiliselt, siis järgmisel korral kindlasti. Eelkõige tuleks tal päästa valla endas peituvad fantaasia- ja tundevarud.“¹⁸

Kahe külalisesinemise vahel Venemaal tõi Lilje kodupubliku ees ERSOga 16. veebruari kontserdil esiettekandele Jaan Räätsa 8. sümfoonia. Kultuurilehe uudisnupp annab teada, et „seetõttu oli Raadioteatri [kontserdil] publiku hulgas tavalisest rohkem heliloojaid ja muusikateadlasi“ ja „publik võttis uue helitöö väga soojalt vastu“.¹⁹

Viimasel veebruariohtul tuli Lilje dirigeerimisel esiettekandele Raimo Kangro avamäng „Helin“, mille järel oli kavas Sostakovitši Viulikontsert nr 1 Oleg Krõssaga ja Bachi „Magnificat“, kus olid kaastegevad solistid Mare Jõgeva, Laine Mustasaar, Janis Sprogis, Mati Palm ning ETV ja ERI segakoor. Ines Rannap tõstatas arvustuses selle

kontserdiga seoses „habemega ja lahenduseta probleemi"- suur töö tehakse ära vaid üheks esituseks: „Vokaalsümfooniliste teoste esitamise tase on meil üsna kindlaks kujunenud, oleme sellega rahul, sest mitmed objektiivsed põhjused lihtsalt ei lase rohkemat nõuda. [Kuigi iga interpreet teab imehästi, kuidas tema esitusmeisterlikkus progresseerub iga uue lavakogemusega.] (-) Nudides ülinõudlikkuse taas keskmiseks, tõdegem: „Magnificati" oli hea kuulata, lausa võrratult kauniks ja laitmatuks osutus Laine Mustasaare kahekõne flöödiduetiga (Jaan Õun ja Tauno Saviauk); võimsaks ja kaasahaaravaks viimane koor. Kui trompetite kõla alguses mõningat räigust ilmutas, siis hiljem säras see küll ebamaise hiilgusega."20 Dirigent ise oli kriitilisem: „„Magnificati" ettekannet ei saa ma mingiks eriliseks õnnestumiseks pidada: proovis õnnestus võrdlemisi hästi, aga kontserdil oli ansamblilisi ja intonatsioonilisi loginaid... Aga see oli mulle heaks kooliks, sest nädal hiljem tuli mul sama teost juhatada n-ö kohustusliku teosena Moskvast."21 4. ja 5. märtsil juhataski Lilje oma repertuaari esimest Bachi vokaalsümfoonilist suurvormi Moskva konservatooriumi suures saalis, laval ÜRi ja KTV suur sümfooniaorkester ja koor. ERSOga jätkas Bachi liini Juozas Domarkas - 13.-14. märtsil oli Tallinnas ja 15. märtsil Tartus ettekandel Missa h-moll, kaastegevad solistid Kaie Konrad, Laine Mustasaar, Konstantin Plužnikov, Leonid Savitski ning ETV ja ERi segakoor. Märtsis juhatasid ERSO-t veel kaks külalisdirektiivi - 21. märtsil Pavle Dešpalj Jugoslaaviast ja 28. märtsil Vitali Katajev.

4. aprillil jätkas sarjas „Eesti noored dirigendid" Jüri Alperen. „Kümmekond aastat tagasi poleks niisugune abonement tulnud kõne allagi, praegu on meil aga perspektiivikaid dirigente rõõmustavalt palju. Sostakovitši sümfoonia võimaldas nii Alperenil kui ka orkestril tuua esile kõik taotlused," kiitis Ines Rannap.²² Omamoodi huvitav on see, et kui Neeme Järvi ja tema eeskuju järginud Lilje õpingute lõpetamist Leningradi konservatooriumis lahutab paar aastakümnet, siis Liljelt saadud innustusel on kindlasti oma osa 1980. aastatel tärganud dirigendibuumis - 1985. aastal sai Leningradi konservatooriumis Ilja Mussini käe all dirigendidiplomi Jüri Alperen, 1981.-1986. aastal läbis Jansonsite klassis stuudiumi Vello Pähn ning 1990. aastal sai diplomi Ravil Martõnovi õpilane Arvo Volmer; neist kaks viimast olid Lilje enda õpilased Tallinna konservatooriumis. Alpereni puhul leiab aga Ines Rannap, et tema suureks plussiks oli teoste juhatamine peast: „Viimasel ajal ei mäleta olevat näinud meie dirigentide nii hoolikat kontserdikas ettevalmistust, mis võimaldanuks jätta partituuri lava taha. Peast juhatamine tähendab kahtlemata esitatava äärmiselt põhjalikku tundmist, süvenemist kõigisse detailidesse ja väga täpselt läbi mõeldud nõudmisi orkestrile. Üldiselt näib, et muusika elab Alperenis endas mõneti intensiivsemalt kui reaalses teostuses: oma ideaalkujutlusest puudu jäävaid komponente n-ö juurde mõeldes rahuldub ta ehk vähemaga, kui võiks."23 Lilje viis seejärel ERSO tagasi suurvormide lainele. 11. aprillil kõlanud Verdi Reekviemi ettekanne (solistid Mare Jõgeva, Marika Eensalu, Henrik Krumm, Mati Palm ning ETV ja ERi segakoor) „tekitas väga vastuolulisi muljeid, esitus pakkus äärmuslikke kontraste, sundides kord oma täiuslikus kõlas ja ansamblilises üksteisemõistmises lausa hinge kinni pidavalt kuulama ning hävitades hetke pärast lummuse kõige tavalisema tehnilise praagiga. Esituses oli

siiski tunda terviku taotlust, kulminatsioonid ja tempod olid täpselt paika pandud, aga juhuslikkusi oli ehk kraadi võrra liiga palju²⁴, arutlesid nn valvekuulajad leebelt. Korduskontsert Tartus jättis Kalle Loonale „üldiselt sümpaatse mälestuse“, ehkki järgmisest ettekandekorrast ootas ta „intensiivsemat ja jäägitumalt rahuldavat musitseerimist, mis meie vabariigi taset arvestades on täiesti mõeldav“.²⁵ Ilmselt olid Lilje mõtted juba Prokofjevi „Tuliingli“ juures, mida ta pidi juhatama Soome Rahvusoperis. Verdi Reekviem jäi talle hooaja viimaseks esinemiseks Estonia kontserdisaalis. Juhatada oli veel „ERSO stuudiotund“ - kavas Artur Lemba Klaverikontsert nr 3 ja Dvoräki 9. sümfoonia.

Soomest naastes ootas Liljed ees mahukas plaadistamiskava ERSOga - Tambergi „Amores“, Sumera 2. sümfoonia, Elleri Viulikontsert Viktor Pikaizeniga ja 1. sümfoonia, lisaks lubadus esineda Tallinna vanalinna päevadel Raekoja platsil ja kolm traditsioonilist kontserti Pärnu festivalil juulis.²⁶ Kogu hooajale tagasi vaadates oli Lilje enim rahul Mahleri 1. ja Tubina 4. sümfooniaga. Lilje ammune unistus juhatada Brahmsi sümfooniaid - kõiki nelja - oli tehtud, mõnda neist oli ta juhatanud isegi mitmel korral: „See muusika istub mulle ja orkestrile ka.“²⁷ Kevadkuud jäid ERSO peamiselt peadirigendi nooremate kolleegide sisustada. 18. aprillil juhatas Paul Mägi, pälvides Anneli Undi tunnustuse: „Eriti köitis kontserdi esimene pool. Juba Sibeliuse „Hällilaul“ Ester Mägi laule sisse juhatamas oli võrratu leid. (-) Kontserdi kõrghetkeks kujunes R. Straussi oboekontserdi esitus. Esimesed osad lausa hiilgasid solisti ja dirigendi vastastikust mõistmist; groteskne finaali jäi ehk lõpuni ammendamata.“²⁸ Mai alguse kavavalikut mõjutas Teises maailmasõjas liitlasvägede poolt saavutatud võidu 40. aastapäeva tähistamine - mõistagi 8. mai pidulikult kontserdil linnahallis, mille kirju programmi jaoks oli Eino Tambergilt tellitud „Ballaad sõdurist“. Vaadanud nädalapäevad varem ENSV Riiklikus Draamateatris Dudarevi näidendi „Reamehed“ esietendust, tunnistas helilooja, et muutus kurvaks, kui mõtles selle lummava mõju all oma „Ballaadile“: „Teema oli ju sama, aga resultaat ei jõudnud ligilähedalegi sellele tundejõule ja aususele, mida olin kogunud Draamateatri etendusel.“²⁹

ERSO järgmine, 11. mai kontsert märkis sama tähtpäeva - Sostakoviitši 9. sümfoonia järel tuli Vello Pähna dirigeerimisel esiettekandele Mati Kuulbergi oratoorium „Elu nimel“. Eks otsis Kuulbergki tellimusteosele sügavamat inimlikku tähendust, hoolimata mõistmisest, et „muusikaga sõda ära ei hoia. Aga mõtlema panna võib küll“. Suurimat ohtu nägi helilooja selles, „et meie kaasaegne kipub ükskõikseks muutuma kõigi ja kõige vastu (...). Ükskõiksusest üles raputada - tundeid-mõtteid ergutada - võib-olla muusika suudab seda“.³⁰ ERSO noorte dirigentide sarja lõpetas 16. mail Toomas Kapteni debüüt. „Toomas Kapteni juhatamislaadi lakoonilisust ja konkreetset arvestades on isegi pisut üllatav nii nappide žestide suutlikkus mobiliseerida pillimehi ja anda muusikale piisavalt liikumist - misimpulsse. Pealtnäha end tundehoitult ja lapidaarselt avaldavana suudab Kapten siiski orienteerida kuulajat oma loomulike ja selgete interpretatsiooniliste ideede suunas ja paneb nii unustama tema natuke puised käed. Ladusalt ja laitmatult kõlas Mendelssohn-Bartholdy sümfoonia nr 4; piisavalt hoogu ja rütmikust jagus Räätsa kolmandale sümfooniale, Ibert'i sümfooniline süit „Pariis“ pakkus uudsuse põnevust ja lustakat programmi jälgimist; Bruchi

viiulikontsert laskis aga üle mõne aja nautida taas Anu Järvela temperamentset ja virtuooslikku mängu," jäi Ines Rannap rahule.³¹ Nädal hiljem ning järgmisekski ülesastumiseks 5. juunil Raekoja platsil vanalinna päevadel tõusis dirigendipulti taas Vello Pähn, sedapuhku esinemiseks ERSO solistidega: Mati Kärmas, Jaan Öun, Kalev Velthut, Teet Järvi ja Allar Kaasik ning Kalle Kauksi.

Päev hiljem seisis Helsingist naasnud Lilje ERSO ees eesti klassikaga: Elleri „5 pala“, Tubina Kontrabassikontsert Mati Lükiga ja 4. sümfoonia. „Sümfoonia seekordne ettekanne oli nii dirigendile kui ka orkestrile eelkõige haarav koosmusitseerimine, mis mõjus kuulajaskonnale otse lummutavalt oma romantiliste tunde puhangute ja väljendusliku siiruse ning otsekoheusega. Tuleb täit tunnustust avaldada nii dirigent Peeter Liljele, kellele see kujunes tema senistest Tubina tõlgendustest ehk kõige õnnestunumaks, ja orkestrile, kes andis oma parima," ei hoidnud Vardo Rumessen kiitust kokku.³² Traditsiooniliselt lõpetasid ERSO hooaja kontserdid Pärnu muusikafestivali - nii 1. kui 10. juulil oli dirigendipuldis Peeter Lilje, solist avamisel Viktor Tretjakov ja lõpetamisel Lauri Väinmaa. Tretjakov esines ka Tallinna publiku ees - 3. juunil NSVL Riikliku Kammerorkestriga Lagedi kultuurikeskuses ja järgmisel õhtul soolokontserdiga raekojas. Nii sai Ines Rannap rõõmustada ja kurvastada korraga: „Viktor Tretjakovi gastroll - ta mängis ka Pärnus ERSOga Mendelssohn-Bartholdy kontserti - oli hooaja üks väljapaistvamaid sündmusi. Viiuldaja kuulub nende interpretide hulka, kes keeravad sinus kõik segi, kellega tahad polemiseerida ja samas ühes hõisata, kes ei jäta iial ükskõikseks ja keda ihkad ikka jälle kuulata. Niisuguseid leidub kurvastavalt vähe."³³ Hooaja lõpus tõdes Lilje, et „kui tahad ennast proovile panna, näha, milleks oled võimeline, siis on kõige õigem koht oma orkestri juures. Kodus saab siiski mõnikord, kui teos nõuab, teha tavalisest rohkem proove. Mujal tuleb rohkem kompromissidele minna". Optimistlikumalt kõlas ka orkestriga seonduv: „Saime uued vaskpillid. Konkursid näivad muutuvat korrapäraseks. Et orkestril oleks võimalus näidata ennast ka väljaspool meie maad, on vara lubada, Soomes tunti meie vastu huvi küll." Ent osa probleeme püsis muutumatuna: „Kurnab töötegemise hallus. Salvestame peamiselt eesti muusikat. Ei saa olla, et mängime kümmet uut eesti teost ja kõik kümme on ka väga head. Võib-olla jääb põhirepertuaari kümnest üks."³⁴ Aga kõik muutub, juba paari aasta pärast oli „ERSO stuudiotunni" mobiilsust ja suurt auditooriumi kiitev Lilje mures, et „kahjuks pakuvad eesti heliloojad uudisloomingut üha vähem".³⁵

Algus TMK 2018 nr 10 ja 12, 2019 nr 3 ja 6, 2020 nr 4

Järgneb.

Viited ja kommentaarid:

1 Sirje Kuusk 1984. Interpreedilood. Peeter Lilje. - Sirp ja Vasar, 14. IX.

2 Sealsamas.

3 Oleg Sapozhnik 1984. [Intervjuu.] Uus hooaeg filharmoonias. - Sirp ja Vasar, 5. X.

4 Rene Hammer 1984. [Intervjuu.] ERSO: Hooaeg algas Leningradis. - Kodumaa, 17. X.

5 Virve Normet 1984. Kolm õhtut järjest. - Sirp ja Vasar, 12. X.

6 Lepo Sumera 1994. [Intervjuu.] Uue tee lävel. - ETV.
7 Kristel Pappel 1984. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 7. XII.
8 Anneli Unt 1984. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 14. XII.
9 Mare Põldmäe 1984. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 28. XII.
10 Vardo Rumessen 2008. Joonase sõnum. - Varrak, lk 105.
11 Vardo Rumessen 2008. Joonase sõnum. - Varrak, lk 20.
12 Mare Põldmäe 1984. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 28. XII.
13 Vestlusest Mati Lükiga, 12. IV 2018. 14 Tiina Mattisen 2011. ERSOst, tänuga. - Sirp, 15. XII.
15 Kristel Pappel 1985. Aastalõpukontsertidelt. - Sirp ja Vasar, 11. I.
16 Merike Vaitmaa 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 25. I.
17 Ines Rannap 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 8. II.
18 Ines Rannap 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 22. II.
19 Esietekanne raadioteatris. [Laiendatud pildiallkiri.] 1985. - Sirp ja Vasar, 22. II. 20 Ines Rannap 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 8. III.
21 Merike Vaitmaa 1985. Vastab Peeter Lilje. - Teater. Muusika. Kino, nr 9.
22 Ines Rannap 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 12. IV.
23 Rannap, sealsamas. 24 Valvekuulajad [Pseudonüüm] 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 26. IV. 25 Kalle Loona 1985. Verdi „Reekviem“. - Edasi, 27. IV.
26 Peeter Lilje 1985. [Intervjuu.] Mis on valmis, teoksil, kavas? - Sirp ja Vasar, 26. IV. 27 Merike Vaitmaa 1985. Op. eit.
28 Anneli Unt 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 1. V.
29 Tiina Mattisen 1985. Elu nimel. - Sirp ja Vasar, 9. V.
30 Tiina Mattisen 1985. Op. eit. 31 Ines Rannap 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 24. V.
32 Vardo Rumessen 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 14. VI.
33 Ines Rannap 1985. Kontserdisaalis. - Sirp ja Vasar, 12. V.
34 Merike Vaitmaa 1985. Op. eit. 35 Peeter Lilje 1987 [Intervjuu.] ERSO stuudiotund. - ETV, 19. XII.
Peeter Lilje: „Plaanid on tihedad, normid suured, kurnab töötegemise hallus.“ Peeter Sirge

TIINA MATTISEN